

KATARZYNA WILCZOK
Uniwersytet Śląski w Katowicach
<https://orcid.org/0000-0002-2920-7414>
k.wilczok@interia.pl

Działalność Biskupich Komitetów Pomocy w województwie katowickim w stanie wojennym (1981–1983)

1. Dotychczasowy stan badań i zgromadzona literatura – 2. Biskupie Komitety Pomocy na terenie diecezji częstochowskiej – 3. Biskupie Komitety Pomocy w diecezji katowickiej i na Ziemi Gliwickiej (diecezja opolska) – 4. Zasięg i rozmiar udzielonej pomocy

13 grudnia 1981 r. na mocy *Dekretu o stanie wojennym*, wydanego przez Radę Państwa PRL, został wprowadzony na terenie Polski stan wojenny. Powodem podjęcia tej bezprecedensowej decyzji nie była zewnętrzna agresja, ale *de facto*: chęć utrzymania władzy przez rządzącą krajem ekipę gen. Wojciecha Jaruzelskiego, niedopuszczenie do przemian demokratycznych, o które walczył zrzeszający prawie 10 mln członków Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność”, oraz siłowe stłumienie wszelkich form oporu wobec komunistycznego reżimu. Na takie rozwiązanie naciskał polskich komunistów Związek Radziecki. Dekret o stanie wojennym do Kodeksu karnego wprowadzał 26 nowych typów czynów karalnych – 11 przestępstw oraz 15 wykroczeń. Już w nocy z 12 na 13 grudnia 1981 r. rozpoczęły się pierwsze zatrzymania i aresztowania. Specjalnemu prawodawstwu, które zawieszało lub ograniczało wolności obywatelskie, zostało poddane praktycznie całe społeczeństwo. Zakazano wszelkich form publicznych zgromadzeń, zawieszono działalność związków zawodowych i wszystkich stowarzyszeń. Więzieniem karane było podejmowanie jakiegokolwiek działalności o charakterze opozycyjnym. Do przestępstw zaliczano nawet rozpowszechnianie wiadomości go-

dzących w interesy PRL, posiadanie radiowego aparatu nadawczego, drukowanie i kolportowanie „nielegalnych” wydawnictw. Karano aresztem (do 3 miesięcy) lub grzywną m.in. za naruszenie wprowadzonej godziny milicyjnej, zmianę miejsca pobytu bez zezwolenia, a nawet przebywanie w miejscu publicznym bez posiadania dowodu tożsamości¹. Kontroli poddano prywatną korespondencję oraz rozmowy telefoniczne. Dopuszczano się cenzurowania zarówno korespondencji krajowej, jak i wysyłanej za granicę. I nie były to jedyne restrykcje. Zostały one podane jako najbardziej dotkliwe przykłady łamania życia ludziom, którzy zdecydowali się podjąć pokojową walkę o gwarantowane każdemu człowiekowi prawa.

W województwie katowickim do 23 grudnia 1982 r. odosobniono 1911 osób, co stanowiło 0,05% jego mieszkańców (według wyliczeń KW MO w Katowicach). Niektóre osoby były internowane dwukrotnie (110 osób), kilka nawet trzykrotnie (3 osoby). Do dnia zawieszenia stanu wojennego wobec 159 osób zastosowano areszt tymczasowy². Według danych KW MO w Katowicach za udział w grudniowych strajkach (od 13 do 28 grudnia 1981 r. na Górnym Śląsku i w Zagłębiu Dąbrowskim podjęto ok. 50 akcji strajkowych i prób organizacji protestów) zatrzymano 979 osób, spośród których wyrokami sądowymi skazano 121 z nich, a dalszych kilkaset ukarano mandatami wydanymi przez kolegia do spraw wykroczeń. Z pracy zostało zwolnionych przynajmniej 1445 osób. Po zakończeniu strajków w 9 kopalniach z pomocy lekarskiej skorzystały 3042 osoby, a leczeniu szpitalnemu poddano 123 poszkodowanych. Jak podkreśla historyk Jarosław Neja, nie są to liczby ostateczne, a pokrzywdzonych z pewnością było znacznie więcej. Trzeba dodać, że w okresie trwania stanu wojennego w województwie katowickim wytoczono ponad 200 procesów politycznych³. W tej tragicznej wyliczance nie można pominąć 9 górników, którzy podczas pacyfikacji kopalni „Wujek” zostali zabici przez pluton specjalny ZOMO.

Wszystkim represjonowanym oraz ich rodzinom należało pomóc. Już 17 grudnia 1981 r. prymas Polski kard. Józef Glemp powołał Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom. Bardzo szybko biskupi

¹ Adam Lityński. 2013. *Historia prawa Polski Ludowej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 167, 169, 172.

² Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja. 2010. Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981: trudna droga do zjednoczenia. W *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*. Red. Wojciech Polak, Przemysław Ruchlewski, Jakub Kufel, 265–266. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności; Jarosław Neja. 2003. Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska. W *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*. Red. Antoni Dudek, 121–122. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej.

³ Szerzej zob. Kurpierz, Neja. 2010. Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981, 266–272; Jarosław Neja. 2011. *Grudzień 1981 r. w województwie katowickim*. Katowice: Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej, 78–79, 149–150; Neja. 2003. Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska, 125–131.

poszczególnych diecezji zaczęli powoływać diecezjalne „odpowiedniki”. Nie inaczej było w województwie katowickim, które pod względem struktury kościelnej było podzielone pomiędzy trzy diecezje. Ziemia gliwicka stanowiła część diecezji opolskiej (dzisiaj diecezja gliwicka), dekanaty będziński, zawierciański, dąbrowski i sosnowiecki wchodziły w skład diecezji częstochowskiej (dzisiaj diecezja sosnowiecka), natomiast reszta obszaru podlegała jurysdykcji diecezji katowickiej. Zatem teoretycznie w województwie katowickim swoją działalność powinny były prowadzić trzy Biskupie Komitety Pomocy, powołane decyzją biskupów z trzech diecezji.

Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, jak wyglądała pomoc represjonowanym mieszkańcom województwa katowickiego, świadczona przez tzw. Biskupie Komitety Pomocy, oraz czy wszyscy potrzebujący zostali nią objęci. W pracy zastosowano następujące metody badawcze: odtwarzania faktów, analityczną, filologiczną i *oral history*.

1. Dotychczasowy stan badań i zgromadzona literatura

Organizacja wsparcia dla osób represjonowanych została wprawdzie częściowo opisana przez Jerzego Myszora⁴, jednak wyłącznie na obszarze diecezji katowickiej. Jedyny tekst dotyczący działalności Biskupiego Komitetu Pomocy Uwięzionym i Internowanym w Katowicach wyszedł spod pióra małżeństwa Barbary i Andrzeja Sobańskich, bardzo mocno zaangażowanych w prace Komitetu⁵. Nie wiemy zatem, jak wyglądała kościelna organizacja pomocy dla represjonowanych mieszkańców Zagłębia Dąbrowskiego oraz ziemi gliwickiej. W 2017 r. ukazała się publikacja popularnonaukowa autorstwa Jana Jurkiewicza⁶, będąca poszerzoną wersją wystawy zatytułowanej: *Wsparcie dla „Solidarności” śląsko-dąbrowskiej w latach 1981–1989*, która tylko częściowo pokrywa się z zaproponowaną w artykule tematyką, chociaż zostało w niej podanych wiele informacji dotąd niepublikowanych.

⁴ Jerzy Myszor. 2004. Pomoc uwięzionym i internowanym w diecezji katowickiej w okresie stanu wojennego 1981–1983. W *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*. Red. Wiesław J. Wysocki, 189–204. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.

⁵ Barbara Sobańska, Andrzej Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 22: 51–54.

⁶ Jan Jurkiewicz. 2017. *Solidarni z „Solidarnością”. Wsparcie dla „Solidarności” śląsko-dąbrowskiej w latach 1981–1989*. Katowice: Śląskie Centrum Wolności i Solidarności.

Po kilkunastu latach od czasu publikacji dwóch tekstów częściowo poruszających zaproponowaną tematykę uznałam, że warto sprawdzić, jakimi dysponujemy obecnie źródłami historycznymi oraz co można w nich jeszcze odnaleźć. Okazało się, że zachowana w sposób niemal kompletny dokumentacja Biskupiego Komitetu Pomocy Uwięzionym i Internowanym w Katowicach znajduje się w rękach prywatnych. Dostęp do tego archiwum uzyskała przed ponad dwudziestoma laty Celestyna Nowak, która na podstawie przejranych materiałów napisała pracę magisterską, wzbogaconą licznymi tabelami, mającymi w tej sytuacji wartość źródłową⁷. Zresztą taki był zamysł autorki, która we wstępie pracy wyraziła obawy o losy analizowanych źródeł⁸. Praca ta nie została jednak opublikowana i wiele ustaleń poczynionych przez autorkę nie funkcjonuje w literaturze naukowej. Pisząc niniejszy artykuł, w dużym stopniu bazuję na tej pracy. Dostępu do materiałów punktu pomocy działającego przy parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu odmówiła Halina Koniarska. Kwerendy przeprowadzone w Archiwum Kurii Archidiecezji Częstochowskiej i Archiwum Kurii Diecezji Gliwickiej nie przyniosły praktycznie żadnych rezultatów. Poszerzenie wiedzy przyniosła natomiast kwerenda dokumentów Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, zdeponowanych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Pracom Biskupich Komitetów Pomocy przyglądała się oczywiście Służba Bezpieczeństwa, jednak nie udało się odnaleźć „teczki” operacyjnej w sprawie inwigilowania tychże instytucji. W zaistniałej sytuacji ważnym źródłem historycznym okazały się relacje osób zaangażowanych w prace komitetów, zbierane przez osoby zaangażowane w projekt „Solidarni z Solidarnością”.

2. Biskupie Komitety Pomocy na terenie diecezji częstochowskiej

Pierwszy na obszarze województwa katowickiego Biskupi Komitet Pomocy został utworzony 1 stycznia 1982 r. przez biskupa częstochowskiego Stefana Barełę początkowo pod nazwą: Ośrodek Duszpasterski dla Internowanych i ich Rodzin. Do października 1983 r. działał on przy Kurii Diecezjalnej w Częstochowie i współpracował z Prymasowskim Komitetem Pomocy⁹. Organizację ośrodka powierzono pracującemu w Wydziale Duszpasterstwa Kurii ks. Marianowi Pabia-

⁷ Celestyna Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*. Lublin: Wydział Teologii KUL (mps).

⁸ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 7.

⁹ Jan Żaryn. 2003. *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce 1944–1989*. Warszawa: Instytut Historii PAN i Wydawnictwo Neriton, 495; Wojciech Rotarski. *Diecezjalny Komitet Pomocy Bliź-*

szowi, od strony świeckiej zaś – Irenie Makowicz¹⁰. Z przejrzanych, szcążtkowo zachowanych materiałów, nie wynika jednak, aby akurat ten ośrodek udzielał pomocy internowanym z Zagłębia Dąbrowskiego. Dla nich zostały utworzone punkty w Sosnowcu i Dąbrowie Górniczej.

Pierwszy punkt pomocy mieścił się w parafii pw. św. Tomasza Apostoła w Sosnowcu, jednak z powodu trudnych warunków lokalowych nie mógł on zaoferować pełnej pomocy wszystkim potrzebującym – jak wynika z dokumentacji będącej w dyspozycji Prymasowskiego Komitetu Pomocy. Funkcję proboszcza pełnił tam ks. Władysław Sobczyk, a wikariusza – ks. Edward Wiciński¹¹. W 1982 r. w punkcie było zarejestrowanych 200 osób. Działał on w każde poniedziałki, środy i piątki w godz. od 17:00 do 19:00. Wpłaty pieniężne na rzecz organizacji pomocy pochodziły z kurii częstochowskiej (10 tys. zł), kurii katowickiej (18 tys. zł), z poszczególnych parafii (218 490 zł) oraz z darowizn (471 574 zł), które w dokumencie określono jako „inne”¹². Jak wyglądała pomoc w kolejnym roku, tego, niestety, nie wiemy z powodu niemożności dotarcia do dokumentacji źródłowej, o ile się ona w ogóle zachowała.

Tabela 1. Dane z punktu pomocy charytatywnej przy parafii pw. św. Tomasza Apostoła w Sosnowcu

Rok 1982	Liczba rodzin	Liczba wydanych paczek	Liczba zapomóg finansowych	Kwota łączna zapomóg (w zł)
czerwiec	57	56	17	64 275
lipiec	62	62	27	84 629
sierpień	88	97	32	104 310
wrzesień	93	130	35	98 280
październik	91	117	43	141 600
listopad	97	133	41	131 412
grudzień	79	87	26	76 900
Razem		682	221	701 406

Źródło: AAN, zesp. 2300, sygn. 18, k. 35.

niemu w Częstochowie, (15.10.2020) http://www.encycol.pl/wiki/Diecezjalny_Komitet_Pomocy_Bli%C5%Baniemu_w_Cz%C4%99stochowie.

¹⁰ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN), zesp. 2300. Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, sygn. 18. Diecezja Częstochowska, k. 21.

¹¹ AAN, zesp. 2300, sygn. 18, k. 21.

¹² AAN, zesp. 2300, sygn. 18, Punkt pomocy charytatywnej dla internowanych i aresztowanych w Sosnowcu. Parafia św. Tomasza, sporządziła H. Koniarska, k. 35.

Drugi punkt pomocy działał w parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu, powołany decyzją bpa S. Bareły. Z ramienia kurii kierował nim ks. proboszcz Zenon Raczyński, natomiast ze strony świeckiej – Halina Koniarska¹³. Z materiałów bezpieki wynika, że do stycznia 1983 r. komitet udzielił pomocy 212 osobom z terenu Sosnowca¹⁴. Bardziej szczegółowe informacje przesłała do Prymasowskiego Komitetu Pomocy H. Koniarska.

Tabela 2. Dane z działalności Diecezjalnego Komitetu Pomocy Bliźniemu w Częstochowie – regionalny oddział w Sosnowcu za okres od 1 czerwca 1982 do 31 października 1983 r.

Rok	Rodziny korzystające z pomocy	Liczba wydanych paczek	Liczba zapomóg	Kwota zapomóg (w zł)	Pozyskane fundusze (w zł)	
					Kuria, parafie	Darowiźny
1982	ok. 90 rodzin miesięcznie	738	238	757 606	264 490	497 564
1983						
styczeń	59	80	41	172 984	218 110	60 040
luty	80	104	49	201 500	67 105	74 855
marzec	58	67	36	138 000	62 180	147 900
kwiecień	52	56	36	152 000	79 260	67 900
maj	63	71	43	191 468	337 940	101 250
czerwiec	52	62	40	187 000	1000	72 804
lipiec	44	46	42	176 000	25 550	79 450
sierpień	35	45	25	111 000	19 230	32 900
wrzesień	45	45	30	145 000	41 520	73 250
październik	30	29	21	101 360	52 010	71 790
Razem za rok 1983		605	363	1 576 312	903 905	782 139

Źródło: AAN, zesp. 2300, sygn. 18, k. 31.

¹³ Z obserwacji bezpieki wynikało, że założony w maju 1982 r. przez H. Koniarską Diecezjalny Komitet Niesienia Pomocy Internowanym mieścił się początkowo przy parafii pw. św. Tomasza w Sosnowcu, a w pierwszej połowie 1984 r. został on przeniesiony do parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP w Sosnowcu. Wydaje się, że to jedynie Prymasowski Komitet Pomocy posiadał bardziej precyzyjne dane niż SB. Zob. Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie (dalej: AIPN Sz), sygn. 043/468. SOR krypt. „Aktywna”, k. 33, 99, 122, 152; Rotarski. *Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu*; Neja. 2003. Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska, 140; Kurpierz, Neja. 2010. Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981, 273.

¹⁴ AIPN Sz, sygn. 043/468, k. 47.

W Dąbrowie Górniczej utworzono punkt pomocy przy parafii pw. Matki Bożkiej Anielskiej, gdzie funkcję proboszcza pełnił ks. Henryk Danielewski. Z relacji H. Koniarskiej wynika, że punkt ten działał jednoosobowo. Prowadzono w nim kartotekę osób represjonowanych, jednak udzielana pomoc była raczej skromna (zapomoga w wysokości ok. 1000 zł miesięcznie, sporadyczne regulowanie grzywien, przekazywanie rzeczy z uzyskanych darów)¹⁵.

Punkty pomocy utworzone w Zagłębiu Dąbrowskim, z racji oddalenia od kurii częstochowskiej, podlegały Biskupiemu Komitetowi Pomocy w Katowicach, z którym utrzymywały bezpośredni kontakt¹⁶.

3. Biskupie Komitety Pomocy w diecezji katowickiej i na ziemi gliwickiej (diecezja opolska)

Na temat działalności Biskupiego Komitetu Pomocy Uwięzionym i Internowanym w Katowicach, który został powołany przez biskupa katowickiego Herberta Bednorza dekretem z 17 marca 1982 r., wiemy o wiele więcej. Trzeba jednak uściślić, że bp Bednorz już 16 lutego 1982 r. zainicjował powołanie Biskupiego Komitetu Pomocy, którego działalność miesiąc później została dodatkowo poświadczona wspomnianym dekretem. Komitet powstał w oparciu o grupę nauczycieli akademickich skupionych wokół ich duszpasterza – ks. Oskara Thomasa. Osoby te przystąpiły do organizacji materialnej pomocy dla rodzin internowanych zaraz po ogłoszeniu stanu wojennego¹⁷. W dekrete powołującym Biskupi Komitet Pomocy czytamy:

Niniejszym powołuję przy Kurii Diecezjalnej w Katowicach BISKUPI KOMITET POMOCY UWIEZIONYM I INTERNOWANYM.

Zadaniem komitetu będzie inspirowanie i koordynowanie kościelnej działalności charytatywnej w diecezji katowickiej na rzecz uwięzionych i internowanych oraz ich

¹⁵ AAN, zesp. 2300, sygn. 18. Notatka dotycząca punktów pomocy Częstochowa – Sosnowiec, 12 marca 1983 r., k. 34.

¹⁶ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 19.

¹⁷ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 12, 14. Por. *Biskupi Komitet Pomocy Uwi%C4%99zionym i Internowanym w Katowicach*; Mikołaj Golicki. 1997. „Kościoł wobec wydarzeń. Kilka uwag ogólnych”. *Zeszyty Historyczne Solidarności Śląsko-Dąbrowskiej* 3: 97; Jan Jurkiewicz. 2005. *Jedna dekada – trzy epoki. 1980–1989. Region Śląsko-Dąbrowski NSZZ „Solidarność” w latach 1980–2005. W Droga do niepodległości. Solidarność 1980–2005*. Red. Adam Borowski, XXVII. Warszawa: „Volumen”; Kurpierz, Neja. 2010. *Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981*, 273; Neja. 2003. *Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska*, 138.

rodzin. W miarę potrzeby komitet otoczy opieką także te osoby, które w inny sposób dotknięte zostaną konsekwencjami aktualnej sytuacji społecznej. W skład komitetu wchodzi księża i świeccy. Pracom komitetu będę sam przewodniczył, a moim zastępcą mianuję bpa Czesława Domina.

Herbert Bednorz
biskup katowicki¹⁸.

Istotną rolę w Biskupim Komitecie Pomocy, koordynującym podejmowane działania, pełnił ks. Oskar Thomas oraz „świecki współprzewodniczący” – Andrzej Sobański. Początkowo w skład komitetu weszli: Jerzy Węgierski, prof. Janusz Dietrich, ks. Stanisław Bista, ks. Benedykt Woźnica, prof. Andrzej Kowalski, Danuta Gburska, Jadwiga Anna Bartoszek, ks. Rudolf Brom, Zofia Iwańska, Maria Józefa Łabno, Zbigniew Łabno, Henryk Dutkiewicz i Barbara Sobańska. Wkrótce do prac w komitecie dołączyli: Bronisława Dyduch, Maria Klimowicz, Jadwiga Kominek, Czesława Leykowa, Janusz Makiełło, Elżbieta Mansfeld, ks. Henryk Markwica, Józef Motak, Krystyna Mucha, Grzegorz Opala, Wojciech Osoba, Wojciech Popiołek, Marek Rudnicki, ks. Wiktor Skworec, Barbara Sołecka, Maria Stawecka, Michał Tendera i Danuta Wyszomirska¹⁹.

Siedzibą komitetu było probostwo parafii pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Katowicach przy ul. Mikołowskiej 32. Dla sprawniejszej organizacji prac w Biskupim Komitecie Pomocy powołano sekcje merytoryczne: informacyjną, prawną, medyczną oraz pomocy materialnej. Komitet przez cały okres stanu wojennego pracował od poniedziałku do soboty²⁰. Niektóre rozwiązania organizacyjne zostały zaczerpnięte z Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom, w którego siedzibie przez kilka dni przebywała Barbara Sobańska w celu nawiązania współpracy i uzyskania informacji pomocnych w prowadzeniu katowickiego komitetu²¹. Ponadto jego przedstawiciele uczestni-

¹⁸ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 53; Myszor. 2004. *Pomoc uwięzionym i internowanym*, 197. Co ciekawe, Konferencja Episkopatu Polski w marcu 1981 r. wyznaczyła bpa Domina na swojego przedstawiciela w Funduszu Społecznym „Solidarności”. Zob. Czesław Domin, (24.02.2021) http://www.encyklo.pl/index.php5?title=Domin_Czes%C5%82aw.

¹⁹ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 51; Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 155; Goliczki. 1997. „Kościół wobec wydarzeń. Kilka uwag ogólnych”, 97–98; Neja. 2003. *Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska*, 138.

²⁰ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 51–52; Neja. 2003. *Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska*, 138.

²¹ Porozumienia Katowickie – Stowarzyszenie na Rzecz Pamięci (dalej: PKSRP). *Relacja Grzegorza Opali* (17 stycznia 2014 r.), cz. 2 i 3.

czyli w roboczych spotkaniach delegatów Biskupiego Komitetu Pomocy różnych diecezji w kościele pw. św. Marcina w Warszawie. Pierwsze takie spotkanie miało miejsce 17 lipca 1982 r. Przybyli na nie oczywiście wysłannicy z Katowic, a także z: Białegostoku, Częstochowy, Krakowa, Łodzi, Poznania, Szczecina, Wrocławia i Warszawy. Zasadniczym celem spotkania było skoordynowanie transportów darów do ośrodków internowania. Omawiano także kwestię zwolnień z pracy oraz sytuację osób aresztowanych i skazanych za działalność polityczną. Zarówno posługa duchowa, jak i próby dotarcia do aresztowanych lub skazanych w tamtym czasie kończyły się niepowodzeniem. Dlatego też postanowiono wystosować list do najwyższych władz Kościoła z prośbą o interwencję w tej sprawie²². Do drugiego spotkania doszło 17 grudnia 1982 r. w siedzibie Kurii Metropolitalnej w Warszawie. Uczestniczyli w nim przedstawiciele komitetów, ośrodków lub punktów pomocy z 25 diecezji (na 27 istniejących). Obecny był również bp Czesław Domin. Zebrani dyskutowali przede wszystkim na temat sytuacji internowanych i aresztowanych oraz ich rodzin, po planowanym przez władze PRL zawieszeniu stanu wojennego. Bp Domin poinformował zebranych, że w 1982 r. biskupi odwiedzili powołane ośrodki internowania 195 razy²³. Niewątpliwie oba spotkania umożliwiły wymianę doświadczeń w pracy na rzecz pomocy osobom internowanym i represjonowanym, jak również pomogły w jej dystrybucji.

Zdaniem zarówno małżeństwa Sobańskich, jak i ks. Jerzego Myszora, w 1982 r. powstały filie Biskupiego Komitetu Pomocy w Rybniku (2 lipca), Chorzowie (2 lipca), Bielsku-Białej (29 września) i Tarnowskich Górach²⁴. Rzeczywiście w miastach tych działały Biskupie Komitety Pomocy, jednak ich status nie jest już tak oczywisty. W Archiwum Archidiecezjalnym w Katowicach znajduje się dekret bpa Herberta Bednorza, datowany na 2 lipca 1982 r., powołujący przy parafii pw. św. Jadwigi w Chorzowie Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym, któremu pasterz przewodniczył osobiście, mianując na swojego zastępcę proboszcza parafii – ks. dziekana Ryszarda Dyllusa. Zadaniem komitetu było inspirowa-

²² AAN, zesp. 2300, sygn. 5. Korespondencja. Notatka skierowana do przewodniczącego Prymasowskiego Komitetu Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom JE bpa W. Miziołka (9 sierpnia 1982 r.), k. 2–3.

²³ AAN, zesp. 2300, sygn. 5. Protokół z narady Komitetów i Ośrodków Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom w Warszawie (17 grudnia 1982 r.), k. 44–60.

²⁴ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 52. Tak też pisze, powołując się na artykuł Sobańskich, Celestyna Nowak. Ks. Myszor pisze także o powołaniu filii Biskupiego Komitetu Pomocy w Jastrzębiu-Zdroju (odpowiedzialnym za jego prace był ks. Bernard Czarnecki), jednak nie podaje źródła tej informacji. Por. Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 15; Myszor. 2004. *Pomoc uwięzionym i internowanym*, 198; Kurpierz, Neja. 2010. *Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981*, 273; Neja. 2003. *Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska*, 139.

nie i koordynowanie kościelnej działalności charytatywnej w dekanatach: chorzowskim i świętochłowickim, na rzecz uwięzionych i internowanych oraz ich rodzin. W miarę potrzeb komitet otoczy opieką także te osoby, które w inny sposób dotknięte zostaną konsekwencjami aktualnej sytuacji społecznej²⁵.

Z prośbą powołania komitetu w Chorzowie wystąpił 4 czerwca właśnie ks. Dyllus, który pisał do biskupa:

W związku z inicjatywą wiernych dekanatu chorzowskiego, spieszących z pomocą internowanym i skazanym, zapytuję uprzejmie o możliwość ewentualnego utworzenia filii Biskupiego Komitetu Pomocy Internowanym i Uwięzionym dla okręgu charytatywnego Chorzów – Świętochłowice. W tutejszym dekanacie istnieje już grupa osób zaangażowanych na odcinku niesienia charytatywnej pomocy osobom skrzywdzonym stanem zaistniałym po 13 grudnia 1981 r. Grupa wykazuje wiele zapału. Inicjatywę tę popieram i polecam ewentualne utworzenie filii rozpatrzeniu, aby ww. grupa mogła pracować, korzystając także z doświadczeń Biskupiego Komitetu Pomocy Internowanym i Uwięzionym²⁶.

Wprawdzie ks. Dyllus wnosił jedynie o powołanie filii komitetu, to jednak w biskupim dekrete nie ma o niej mowy, co może oznaczać, że kolejno powoływane komitety (w Rybniku, Bielsku-Białej oraz Tarnowskich Górach) posiadały ten sam status, co komitet katowicki, chociaż w literaturze przedmiotu traktuje się je jako filie. Skład komitetu w Chorzowie tworzyło 9 pań, z których udało się ustalić personalia siedmiu z nich: Anna Knysok, Krystyna Cyrus, Ewa Kosowska, Edyta Łukaszek, Franciszka Pietryga, Regina Sikora oraz Krystyna Rawska. Pomagał im m.in. Jan Michalak – pracownik firmy „Transbud” w Chorzowie i działacz „Solidarności”. Chorzowski punkt działał do zniesienia stanu wojennego. Od marca do końca 1982 r. do parafii pw. św. Jadwigi dotarło minimum 7 transportów zagranicznej pomocy, jednak informacje te z pewnością nie są kompletne²⁷.

Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Prześladowanym w Rybniku został powołany również odrębnym dekretem bpa H. Bednorza, który na swojego zastępcę

²⁵ Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach (dalej: AAKat.). Akta Rzeczowe, sygn. 2431. Kancelaria bpa Herberta Bednorza. Dekret biskupa katowickiego Herberta Bednorza z 2 lipca 1982 r. powołujący Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym przy parafii św. Jadwigi w Chorzowie, k. 59. Por. Katarzyna Wilczok. 2015. *Opór społeczny w Chorzowie w ostatniej dekadzie PRL (1980–1989)*. Katowice: Śląskie Centrum Wolności i Solidarności, 145–146.

²⁶ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 15.

²⁷ Wilczok. 2015. *Opór społeczny w Chorzowie*, 146–150. Tam też można znaleźć informacje odnośnie do innych chorzowskich parafii zaangażowanych w pomoc osobom represjonowanym.

w kierowaniu nim wyznaczył ks. dziekana Alojzego Klona²⁸. Komitet działał przy parafii pw. św. Antoniego i udzielał pomocy represjonowanym z terenów Rybnika, Leszczyn, Żor, Knuruwa i Orzesza. W Tarnowskich Górach siedziba komitetu znajdowała się przy parafii św. Apostołów Piotra i Pawła, a swoim zastępcą bp Bednorz mianował ks. proboszcza Zygmunta Trochę. Tarnogórski komitet objął opieką pokrzywdzonych z: Tarnowskich Gór, Piekar Śląskich, Miasteczka Śląskiego, Świerklańca i Lublińca. Prace wszystkich terenowych komitetów miały być uzgadniane z Biskupim Komitetem Pomocy w Katowicach²⁹. Zagraniczne dary otrzymywał również proboszcz tarnogórskiej parafii pw. Matki Bożej Królowej Pokoju – ks. Franciszek Jastrzębski, który w pierwszej kolejności przekazywał je rodzinom represjonowanych³⁰.

Ponadto na obszarze województwa katowickiego zorganizowano dodatkowe punkty pomocy:

- Gliwice, ul. Dworcowa 5, parafia pw. św. Apostołów Piotra i Pawła (odpowiedzialny za prace komitetu: ks. proboszcz Konrad Kołodziej);
- Jastrzębie-Zdrój, ul. Młyńska 5, parafia pw. NMP Matki Kościoła (odpowiedzialny za prace komitetu: ks. proboszcz Bernard Czarnecki; punkt obejmował opiekę nad Jastrzębiem i Wodzisławem Śląskim);
- Bytom, ul. Chełmońskiego, parafia pw. św. Barbary (odpowiedzialny za prace komitetu: ks. dziekan Hubert Kowol);
- Zabrze, parafia pw. św. Józefa (odpowiedzialny za prace komitetu: ks. Paweł Pyrchała)³¹.

Wiadomo, że punkt pomocy przy parafii pw. NMP Matki Kościoła w Jastrzębiu-Zdroju utrzymywał w czasie stanu wojennego 74 rodziny działaczy „Solidarności”, którzy po opuszczeniu więzienia nie mogli znaleźć pracy. Trzeba dodać, że aż

²⁸ AAN, zesp. 2300, sygn. 18. Dekret bpa katowickiego H. Bednorza powołujący Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Prześladowanym przy parafii św. Antoniego w Rybniku, Katowice 2 lipca 1982 r. (kserokopia bez pieczęci biskupiej), k. 117. Według dokumentu z 1985 r. w komitecie pracowały następujące osoby świeckie: Edyta Fojcik (emerytowana nauczycielka), Jerzy Frelich (nauczyciel, były internowany), Małgorzata i Marian Gruczelakowie (nauczycielka i architekt), Krystyna Nowacka (nauczycielka), Maria i Leszek Papieżowie (nauczyciele), Urszula i Stanisław Tupajowie (nauczyciele), Stanisław Wencelis (lekarz psychiatra), Barbara Dyrbuś (nauczycielka). Zob. AAN, zesp. 2300, sygn. 18. Załącznik do sprawozdania z działalności Biskupiego Komitetu „Miłość i Sprawiedliwość Społeczna” Oddział w Rybniku, Rybnik 1 lutego 1985 r., k. 116.

²⁹ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 15, 19.

³⁰ Krzysztof Gwóźdź, Sebastian Rosenbaum. 2016. Tarnogórska „Solidarność” w czasie stanu wojennego i w kolejnych latach. W *Tarnogórska „Solidarność” 1980–1990*. Red. Krzysztof Gwóźdź, Sebastian Rosenbaum, 237. Katowice – Tarnowskie Góry: Instytut Pamięci Narodowej.

³¹ Gwóźdź, Rosenbaum. 2016. Tarnogórska „Solidarność”, 19.

15 osób spośród nich ks. proboszcz Bernard Czarnecki zatrudnił na etat, troszcząc się o ich wynagrodzenie³².

Relacja udzielona przez ks. infułata Pawła Pyrchałę umożliwia bliższe zapoznanie się z organizacją punktu charytatywnego przy parafii pw. św. Józefa w Zabrzu, który działał już od 13 grudnia 1981 r. Punkt udzielał pomocy represjonowanym z Zabrze, Bytomia, Gliwic i okolic. W ośrodku tym nawiązano współpracę z lekarzami: Andrzejem i Iwoną Świętochowskimi z Bytomia, dr. Zygfrydem Wawrzymkiem z Zabrze, doc. Szafko, Elżbietą Seferowicz (po opuszczeniu przez nią ośrodka internowania 14 lipca 1982 r.), a także z prawnikiem i psychologiem. W tzw. dolnym kościele mieścił się magazyn darów, przychodzących z siedziby Komisji Charytatywnej Episkopatu Polski w Katowicach. Dzięki ofiarności parafialnego zespołu charytatywnego (m.in. Ireny Świdy – emerytowanej członkini redakcji „Gościa Niedzielnego”) i księży grupa zaangażowanych rozprowadzała paczki wśród wszystkich potrzebujących na terenie całego dekanatu. Dla wszystkich ofiarodawców przygotowywano listy dziękczynne. Z pomocy charytatywnej nie wykluczano rodzin osób partyjnych czy funkcjonariuszy milicji. Ks. Pyrchała organizował także kolonie dla dzieci osób internowanych i represjonowanych. Mimo że Zabrze i Gliwice administracyjnie były częścią diecezji opolskiej, to u ks. Pyrchały zjawiał się przed 15 stycznia 1982 r. bp H. Bednorz, który polecił mu objęcie opieką duszpasterską internowanych w Ośrodku Odosobnienia w Zabrzu-Zaborzu. Stało się to dopiero możliwe po uzyskaniu pełnomocnictwa z kurii w Opolu³³.

4. Zasięg i rozmiar udzielonej pomocy

Sekcja informacyjna Biskupiego Komitetu Pomocy w Katowicach prowadziła szczegółową kartotekę wszystkich internowanych, skazanych czy zwolnionych z pracy. Zajmowała się rejestracją losu każdego represjonowanego, poczynając od tworzenia list internowanych, poprzez odnotowywanie dalszych wydarzeń: aresztowania, skazania lub wyrzucenia z pracy czy szkoły. Zebrane informacje przekazywano do centralnej kartoteki w Prymasowskim Komitecie Pomocy w Warszawie, do Komitetu Helsińskiego oraz *Amnesty Interna-*

³² Michał Kłakus. 2013. „Ksiądz Bernard Czarnecki – kapelan «Solidarności» w Jastrzębiu-Zdroju”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 46: 181.

³³ Ks. Pyrchała nie pamięta nazwisk ukrywających się w zabrzańskim klasztorze Sióstr Miłosierdzia działaczy „Solidarności”. Zob. PKSRP. Relacja ks. infułata Pawła Pyrchały (25 września 2014 r.), cz. 1 i 2; Relacja dr Elżbiety Seferowicz (21 listopada 2014 r.), cz. 1 i 2.

tiona³⁴. Informacji na temat internowań dostarczały osoby prywatne, koleżanki czy koledzy z pracy internowanego czy też proboszczowie poszczególnych parafii, do których zgłaszali się parafianie z wiadomościami o zatrzymaniach³⁵. Z pracy C. Nowak wynika, że *Kartoteka Ogólna* Biskupiego Komitetu Pomocy zawierała 1807 kart ewidencyjnych osób internowanych, uwięzionych i skazanych. Na kartach zamieszczano następujące dane: imię i nazwisko, imię ojca, rok urodzenia, adres, miejsce zatrudnienia, stanowisko pracy, zawód, data dzienna zatrzymania, aresztowania czy skazania, stan zdrowia, kontakt, sytuacja rodzinna, miejsce odosobnienia. Oczywiście nie w każdym przypadku możliwe było uzupełnienie pożądaných informacji³⁶. W związku z tym, że Biskupi Komitet Pomocy działał na obszarze całej diecezji katowickiej, która obejmowała także region Podbeskidzia, a niejednokrotnie także poza jej granicami, to podanej liczby 1807 osób objętych pomocą nie należy utożsamiać wyłącznie z represjonowanymi z województwa katowickiego. Niestety, wobec braku dostępu do *Kartoteki* nie można przeprowadzić takiego rozróżnienia. Na podstawie dostępnych danych C. Nowak obliczyła, że 99,2% internowanych stanowili mężczyźni: 20% z nich pracowało fizycznie, tyle samo intelektualnie, z pewnością 43% osób posiadało rodziny, 15% było stanu wolnego, 25% internowanych chorowało, zaś 4% uległo załamaniu psychicznemu³⁷. Według listy przekazanej do Prymasowskiego Komitetu Pomocy kartoteka zawierała 1634 nazwisk³⁸. Wydaje się, że jednak bardziej wiarygodne są informacje podane przez C. Nowak, która miała bezpośredni dostęp do katowickiej kartoteki.

Dystrybucją żywności czy zasiłków pieniężnych pomiędzy rodzinami represjonowanych zajmowała się sekcja materialna Biskupiego Komitetu Pomocy. Prowadziła ona także kartoteki osób, którym udzielono pomocy materialnej. Ponadto organizowano transporty żywności, odzieży i środków czystości do obozów internowania w Zabrze-Zaborzu, Bytomiu-Miechowicach, Kokotku, Uhercach i Łupkowie, gdzie znajdowało się najwięcej zatrzymanych z regionu. Pomagano także rodzinom w dojazdach do położonego w Bieszczadach Ośrodka Internowania w Uhercach³⁹. Trzon sekcji tworzyły: Zofia Iwańska, Maria Kurcysz, Krystyna Mucha oraz Danuta Wyszomirska⁴⁰.

³⁴ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 52; Kurpierz, Neja. 2010. *Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981*, 273.

³⁵ PKSRP. *Relacja Grzegorza Opali*, cz. 2.

³⁶ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 30–31, 50.

³⁷ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 50–51.

³⁸ Neja. 2003. *Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska*, 138–139.

³⁹ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 52.

⁴⁰ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 154.

Przysłane dla Katowic dary były dzielone pomiędzy Biskupie Komitety w: Katowicach, Chorzowie, Tarnowskich Górach, Rybniku, Bielsku-Białej, jak również trafiały do Jastrzębia-Zdroju. Stamtąd dary przekazywano zarówno internowanym w ośrodkach odosobnienia, jak i rodzinom represjonowanych. Z dostępnych rozdziałników można określić (dzięki pracy C. Nowak) produkty, które trafiały do pokrzywdzonych w 1982 r. z Włoch i RFN. Były to: margaryna, sery, oliwa, masło, cukier, mydło (dostawy z Włoch), soki owocowe, napoje mleczne, konserwy mięsne, makaron, ryż, płatki owsiane, grysik, kielbasa, sery, margaryna, mleko, herbata, kakao, cukier, mąka, mydło, płyn do kąpieli, szampon, a nawet papier toaletowy (dostawy z RFN)⁴¹. Zdaniem C. Nowak zachowana dokumentacja z pewnością nie jest kompletna, a przekazywana pomoc była o wiele większa. W każdym razie nie ma wątpliwości, że od 23 lutego 1982 r. do 21 grudnia 1983 r. Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach wydał 44 transporty darów punktom pomocy. W województwie katowickim transporty wydano dla: Sosnowca (5), Zabrze (5, w tym 2 do obozu internowania w Zabrze-Zaborzu), Rybnika (8), Chorzowa (3) i Tarnowskich Gór (1). Ponadto dary trafiły do ośrodków internowania w Uhercach (2) i Nowym Łupkowie (2)⁴².

W przypadku, kiedy rodzina pozostawała bez środków do życia (w związku z internowaniem, aresztowaniem lub zwolnieniem z pracy – po opuszczeniu ośrodka odosobnienia członka rodziny), Biskupi Komitet Pomocy udzielał zapomogi pieniężnej. Środki finansowe pochodziły od osób prywatnych i były przekazywane za pośrednictwem parafii, w których organizowano zbiórki na rzecz rodzin osób represjonowanych. Większość ofiarodawców pozostawała anonimowa (ze względów bezpieczeństwa). Udzielana zapomoga finansowa była kwitowana, jednak zdaniem C. Nowak zachowane potwierdzenia nie są kompletne. Przykładowo: zapomoga udzielona w marcu 1983 r. została przyznana 8 razy, w kwietniu – 18 razy, w maju – 29 razy, w czerwcu – 36 razy, natomiast w lipcu – 34 razy⁴³. Z treści listu bpa katowickiego Herberta Bednorza, adresowanego do Ojca Świętego Jana Pawła II, wynika, że papież kilkakrotnie przekazał diecezji katowickiej fundusze na pomoc osobom represjonowanym⁴⁴, jednak ich wysokość nie jest znana.

Sekcja medyczna objęła opieką lekarską osoby represjonowane oraz ich rodziny. Z artykułu małżeństwa Sobańskich wynika, że: „Dyżurujący lekarze służyli

⁴¹ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 64–68.

⁴² Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 90–91.

⁴³ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 129–134.

⁴⁴ Myszor. 2004. Pomoc uwięzionym i internowanym, 203–204. Tam pełna treść listu z 15 czerwca 1985 r.

poradą bieżącą rodzinie, kierowali na badania specjalistyczne i do hospitalizacji zwolnionych z internowania i więzień, oceniali stan zdrowia represjonowanych⁴⁵. Lekarze pisali także opinie na temat stanu zdrowia internowanego, które były przedkładane władzom PRL, wraz z prośbą o zwolnienie z ośrodka odosobnienia⁴⁶. W skład grupy wchodził pracownicy Śląskiej Akademii Medycznej oraz katowickiego Zespołu Opieki Zdrowotnej. Sekcją kierował ordynator Śląskiej Akademii Medycznej – neurolog dr Grzegorz Opala, z którym współpracowali: Marek Rudnicki – lekarz (Śląska Akademia Medyczna), Maria Klimowicz – lekarz stomatolog, Andrzej Preisnar – urolog, lekarz (Śląska Akademia Medyczna), Barbara Sołecką – lekarz kardiolog (ZOZ Katowice), Elżbieta Mansfeld – chirurg, Maria Stanecka – lekarz (Śląska Akademia Medyczna) i Janusz Makiello – anestezjolog (ZOZ Katowice). W pierwszym okresie stanu wojennego sekcja pełniła swoje dyżury codziennie, później trzy razy w tygodniu, a od stycznia 1983 r. – raz w tygodniu. Lekarze udzielili ok. 246 porad medycznych. Wydawano także leki, które przychodziły w zagranicznych transportach, w każdy wtorek i czwartek od godz. 12.00 do 14.00. Sekcja organizowała również tzw. białe niedziele w Bieszczadach, w celu nawiązania bliższego kontaktu z miejscową ludnością Uherc⁴⁷. Grzegorz Opala pamięta, że leki docierały do Polski przede wszystkim z RFN, Francji i krajów skandynawskich. W kurii katowickiej wydzielono pomieszczenie, w którym utworzono aptekę. Po leki mogły zgłaszać się osoby posiadające receptę przepisana przez lekarzy współpracujących z Biskupim Komitetem Pomocy⁴⁸. Ciężkie przeżycia niejednokrotnie prowadziły do pogorszenia stanu psychicznego osób internowanych, załamań nerwowych, nerwic czy depresji. Stąd też represjonowanym oferowano pomoc psychiatryczną. Porad w tym zakresie udzielała dr Wiesława Krupiarz-Kotula przy ul. Dworcowej w Katowicach. W kwestiach konsultacji psychiatrycznych sekcja komitetu kierowała pacjentów do Poradni Zdrowia Psychicznego w Katowicach przy ul. Bocheńskiego 38a, gdzie dr Grzegorz Opala proponował wizytę u dr Cieleckiej, lub w Poradni Rejonowej nr 13 w Katowicach (przy ul. Ordonu) u dr. Ferenza⁴⁹.

⁴⁵ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 52.

⁴⁶ PKSRP. Relacja Grzegorza Opali, cz. 2.

⁴⁷ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 94–95, 154. Por. Myszor. 2004. *Pomoc uwięzionym i internowanym*, 200. Służba Bezpieczeństwa wiedziała o zaangażowaniu G. Opali, M. Tendery, M. Klimowicz i E. Mansfeld w pracę na rzecz Biskupiego Komitetu Pomocy. Zob. Archiwum Instytutu Pamięi Narodowej Oddział w Katowicach (dalej: AIPN Ka), sygn. 230/2971. SOS krypt. Mózg, t. 1, k. 109, 117, 119, 157.

⁴⁸ PKSRP. Relacja Grzegorza Opali, cz. 3.

⁴⁹ Myszor. 2004. *Pomoc uwięzionym i internowanym*, 201–202.

Bardzo istotna była praca sekcji prawnej, którą tworzyły: Maria Łabno (radca prawny), Czesława Leykowa (pracownik sądu rodzinnego) oraz Jadwiga Bartoszek (sędzina w stanie spoczynku). Panie wspomagali księża pracujący w Sądzie Biskupim Diecezji Katowickiej: ks. prałat dr Stanisław Bista oraz ks. dr Józef Kużaj. Sekcja udzielała porad prawnych, pomagała w pisaniu wniosków do władz PRL, np. próśb o zwolnienie członka rodziny z ośrodka internowania, formułowała podania do sądów i zakładów pracy. Ponadto podejmowała interwencje w przypadkach, kiedy po opuszczeniu ośrodków odosobnienia internowanego spotykał fakt rozwiązania umowy o pracę z jego dotychczasowym zakładem lub kiedy proponowano mu zajęcie gorszego stanowiska pracy niż to, które zajmował przed zatrzymaniem. Pracę sekcji wspomagali adwokaci, w tym obrońcy w procesach politycznych: dr Jerzy Kurcysz wraz z córką Teresą Kurcysz-Hoffman, Tadeusz Węgrzynowski, Leszek Piotrowski, Janusz Niemcewicz, Janusz Kral, Jolanta Seidl-Sarnowicz, Jan Polewka i Stanisław Czarnynoga. Sekcja prowadziła odrębną kartotekę udzielonych porad prawnych, która zawierała nazwiska 468 osób. Spośród nich internowani stanowili 46%, aresztowani – 15%, skazani – 5%, zwolnieni z pracy – 24%, represjonowani w inny sposób – 15%, zaś ok. 65% osób spotkało kilka represji równocześnie. Najczęściej udzielana pomoc prawna dotyczyła napisania: próśb o zwolnienie z internowania (18%), wniosków o przerwanie odbywanej kary (10%), odwołań od zwolnienia ze stanowiska pracy (10%), pism dotyczących wyegzekwowania od pracodawcy zaległych trzynastek i czternastek (8%). W dalszej kolejności udzielano pomocy prawnej w znalezieniu „odważnego adwokata” (3%) lub w napisaniu wniosku o wyjazd za granicę (2%)⁵⁰.

Od 1982 r. Biskupie Komitety Pomocy organizowały wyjazdy rehabilitacyjne dla osób opuszczających ośrodki internowania⁵¹. Organizowano także kolonie dla dzieci z rodzin represjonowanych. Pierwsze wyjazdy letnie zorganizowano w Wiśle Małej k. Pszczyny. Objęły one 4 turnusy dwutygodniowe, a w każdym z nich wzięło udział ok. 25 dzieci osób internowanych. Koloniami kierował Andrzej Sobański. Nawiązano także kontakt z Gdańskiem, którego mieszkańcy

⁵⁰ Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 107–108, 125–126, 154; Myszor. 2004. *Pomoc uwięzionym i internowanym*, 200. Autor wymienia nazwiska kilku adwokatów, których nie podaje C. Nowak: Janusza Krala, Jolantę Seidl-Sarnowicz i Jana Polewkę. Ponadto w Komitecie w Tarnowskich Górach gotowość udzielania porad prawnych zgłosił Jan Baranowski.

⁵¹ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 52; Wilczok. 2015. *Opór społeczny w Chorzowie*, 152. Autorka, w ramach badań nad oporem społecznym w Chorzowie, zebrała dwie relacje, w których można znaleźć potwierdzenie skorzystania z wyjazdów rehabilitacyjnych internowanych chorzowian: Andrzeja Klyty i Piotra Nowaka. Z pewnością jednak takich osób, pochodzących z innych miejscowości, było o wiele więcej.

przyjęli do siebie w lecie i zimie 1983 r. dzieci ze Śląska⁵². Ks. Zygmunt Trocha, proboszcz parafii pw. św. Apostołów Piotra i Pawła w Tarnowskich Górach, również organizował kolonie dla dzieci osób prześladowanych przez władze stanu wojennego:

W latach 1982 i 1983 organizowaliśmy w okresie wakacji kolonie letnie dla dzieci osób prześladowanych, przede wszystkim z rodzin, gdzie ojcowie byli internowani lub aresztowani. Bp Domin wyznaczył naszą parafię do organizacji kolonii ze względu na to, że mieliśmy odpowiednie pomieszczenia w tzw. domu parafialnym. Mieliśmy w tych latach co roku dwie albo trzy grupy dzieci, liczące ok. 30 osób. Potrzebni byli ludzie do obsługi tych kolonii. Były to jednak czasy, kiedy wszyscy Polacy czuli się współodpowiedzialni za to, co w Polsce, co w Kościele się działo, dlatego ze znalezieniem potrzebnych ludzi nie było problemu⁵³.

Po zniesieniu stanu wojennego formy pracy Biskupiego Komitetu Pomocy w Katowicach dostosowano do nowego, nadal represyjnego ustawodawstwa prawnego. Zmieniono także jego nazwę na: Biskupi Komitet Pomocy „Miłość i Sprawiedliwość Społeczna”. Biskupi Komitet Pomocy zakończył swoją działalność dopiero 17 marca 1989 r. W tym czasie udzielił on pomocy 3000 represjonowanych⁵⁴.

Ordynariusze, stojący na czele Biskupich Komitetów Pomocy, zabiegali również u władz PRL o zwolnienie osób z internowania. Bp Herbert Bednorz już 16 grudnia 1981 r. skierował list do wojewody – gen. dyw. Romana Paszkowskiego, w którym m.in. apelował o zwolnienie internowanych, co – jak przekonywał – doprowadziłoby do ustabilizowania napięcia społecznego⁵⁵. Także później biskup podejmował interwencje u władz wojewódzkich (komendanta KW MO w Katowicach – gen. Jerzego Gruby i wojewody katowickiego – gen. dyw. R. Paszkowskiego) o uchylenie nakazów internowania, wcześniejsze zwolnienia lub urlopowania z więzienia w przypadkach losowych⁵⁶. Jak wynika z protokołu prowadzonych rozmów z władzami, Zbigniew Messner dowiedział się, że na 400 osób zwolnio-

⁵² Nowak. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*, 142–143.

⁵³ Jurkiewicz. 2017. *Solidarni z „Solidarnością”*, 47.

⁵⁴ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 54.

⁵⁵ Neja. 2003. *Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska*, 131.

⁵⁶ Sobańska, Sobański. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”, 52; Tomasz Kurpierz, Jarosław Neja. 2010. *NSZZ „Solidarność” Region Śląsko-Dąbrowski. W NSZZ „Solidarność” 1980–1989. T. 6: Polska Południowa*. Red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Waligóra, 272. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.

nych w województwie katowickim większość represjonowanych wróciła do domów dzięki interwencji właśnie bpa Herberta Bednorza⁵⁷. Podobną działalność prowadził biskup częstochowski Stefan Bareła. Dzięki jego interwencjom doszło również do zwolnień internowanych⁵⁸.

Biskupi udawali się także do miejsc przetrzymywania internowanych. Ordynariusz katowicki przed Bożym Narodzeniem 1981 r. odwiedził areszt KW MO w Katowicach, gdzie byli internowani działacze „Solidarności”⁵⁹. W 1982 r. bp Bednorz udał się do ośrodków internowania w Zabrze-Zaborzu, Jastrzębiu-Szerokiej, Kokotku (25 marca 1982 r.⁶⁰) oraz do aresztu w Sosnowcu (gdzie przetrzymywano kobiety) i aresztu KW MO w Katowicach⁶¹. 30 maja 1982 r., podczas pielgrzymki mężczyzn do Piekar Śląskich, bp Bednorz – dzieląc się refleksjami ze spotkania z papieżem Janem Pawłem II – miał stwierdzić, że Ojciec Święty: „Bardzo pragnie przyjechać do Polski i odwiedzić wszystkie obozy dla internowanych, ale ma jednak nadzieję, że będzie to zbyteczne, gdyż do tego czasu wszystkie obozy zostaną rozwiązane, a internowani znajdą się na wolności”⁶². Słowa te stanowiły niewątpliwie publiczną próbę wpływu na władze PRL.

Ośrodki internowania, w których przebywali wierni z diecezji katowickiej, wzywali ponadto: bp Janusz Zimniak (Jastrzębie-Szeroka) i bp Czesław Domin (Jastrzębie-Szeroka, Kokotek – 11 kwietnia 1982 r.)⁶³. W sposób bardziej cykliczny – na tyle, na ile pozwalali naczelnicy ośrodków – z posługą duszpasterską przychodzili kapłani z pobliskich parafii. O tym, jak istotnym wydarzeniem dla internowanych były odwiedziny kapłana, może świadczyć wpis ks. proboszcza A. Łatko w kronice parafialnej, który wraz z bpem Dominem 1 stycznia 1982 r. odprawił Mszę św. w zakładzie karnym w Jastrzębiu-Szerokiej:

Po otwarciu żelaznej kraty zobaczyliśmy internowanych ustawionych wzdłuż korytarza po jednej i po drugiej stronie. Wszyscy, albo prawie wszyscy z dwutygodniowym

⁵⁷ Myszor. 2004. Pomoc uwięzionym i internowanym, 195.

⁵⁸ Neja. 2003. Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska, 108; Kurpierz, Neja. 2010. Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981, 274.

⁵⁹ Jurkiewicz. 2017. *Solidarni z „Solidarnością”*, 37.

⁶⁰ AIPN Ka, sygn. 38/17. Telefonogramy. Telefonogram nr 1/82, k. 19.

⁶¹ Jurkiewicz. 2005. Jedna dekada – trzy epoki, XXVII.

⁶² 2008. Informacja nr III/192/82 z 7 czerwca 1982 r., Warszawa, Wyd. Org. KC PZPR. W *Kościoł w stanie wojennym. Wybór dokumentów z Archiwum Akt Nowych*. Oprac. Tadeusz Krawczak, Cyprian Wilanowski, 90. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.

⁶³ AIPN Ka, sygn. 38/17, Telefonogram nr 3/82, k. 73. Por. 2005. *W obronie godności i praw człowieka. Rzecz o „Solidarności” i wydarzeniach w Jastrzębiu Zdroju-Szerokiej w latach 1980–1989*. Oprac. Leon Białecki, 28–30. Jastrzębie-Zdrój: NSZZ „Solidarność” przy Jastrzębskiej Spółce Węglowej S.A.

zarostem sprawiali niesamowite wrażenie; wyglądali jak żebracy. Jak się okazało, stłoczeni byli w liczbie 100 w jednym baraku. Większość miała łzy w oczach, a niektórzy szlochali⁶⁴.

Także bp Bareła odwiedził ośrodki odosobnienia w Lublińcu i Strzelcach Opolskich, natomiast bp Franciszek Musiel – w Zabrze-Zaborzu⁶⁵.

*

W województwie katowickim internowano 1911 osób, 121 skazano na kary pozbawienia wolności, zaś wobec 159 zastosowano areszt tymczasowy. Kartoteka Biskupiego Komitetu Pomocy w Katowicach liczy 1807 nazwisk (obejmowała ona również represjonowanych z obszaru Podbeskidzia, gdzie internowano 232 osoby⁶⁶). W punkcie pomocy w parafii pw. św. Tomasza Apostoła w Sosnowcu było zarejestrowanych 200 osób, a w parafii pw. Niepokalanego Poczęcia NMP – kolejne 212. Niewiele wiadomo o pomocy kościelnej dla mieszkańców ziemi gliwickiej. Z powyższego zestawienia wynika, że kilkadziesiąt osób mogło nie otrzymać żadnego wsparcia. Przesyłane dla Katowic zagraniczne dary były dzielone pomiędzy Biskupie Komitety w: Katowicach, Chorzowie, Tarnowskich Górach, Rybniku, Bielsku-Białej, jak również trafiały do Jastrzębia-Zdroju, Sosnowca i Zabrze. W dystrybucję pomocy materialnej zaangażował się szereg osób, zarówno duchownych, jak i świeckich, pracujących społecznie. Wiadomo, że od 23 lutego 1982 r. do 21 grudnia 1983 r. Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach wydał punktom 44 transporty darów. Pomoc represjonowanym obejmowała również, niemniej istotne, bezpłatne świadczenia prawne i medyczne. Trudno jednak określić, czy zaproponowane wsparcie było wystarczające.

⁶⁴ 2005. *W obronie godności i praw człowieka*, 28.

⁶⁵ Neja. 2003. Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska, 108; Kurpierz, Neja. 2010. *Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981*, 274.

⁶⁶ Artur Kasprzykowski. *Stan wojenny na Podbeskidziu*, (24.02.2021) <https://www.solidarnosc.org.pl/bbial/solidarnosc/stan-wojenny-na-podbeskidziu>).

*

Bibliografia

Źródła

Archiwum Akt Nowych w Warszawie (AAN)

zesp. 2300. Prymasowski Komitet Pomocy Osobom Pozbawionym Wolności i ich Rodzinom.

sygn. 5. Korespondencja.

sygn. 18. Diecezja Częstochowska.

Archiwum Archidiecezjalne w Katowicach (AAKat)

Akta Rzeczowe.

sygn. 2431. Kancelaria bpa Herberta Bednorza.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Katowicach (AIPN Ka)

Akta internowania, operacyjne.

sygn. 38/17. Telefonogramy.

sygn. 230/2971. SOS krypt. Mózg.

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Oddział w Szczecinie (AIPN Sz)

Akta internowania, operacyjne.

sygn. 043/468. SOR krypt. „Aktywna”.

Porozumienia Katowickie – Stowarzyszenie na Rzecz Pamięci (PKSRP)

Relacje audiowizualne

Grzegorz Opala (17 stycznia 2014 r.).

Ks. Paweł Pyrchala (25 września 2014 r.).

Elżbieta Seferowicz (21 listopada 2014 r.).

Źródła drukowane

2008. *Kościół w stanie wojennym. Wybór dokumentów z Archiwum Akt Nowych*. Oprac. Tadeusz Krawczak, Cyprian Wilanowski. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX.
2005. *W obronie godności i praw człowieka: rzecz o „Solidarności” i wydarzeniach w Jastrzębiu Zdroju-Szerokiej w latach 1980–1989*. Oprac. Leon Białecki. Jastrzębie-Zdrój: NSZZ „Solidarność” przy Jastrzębskiej Spółce Węglowej S.A.

Opracowania

- Golicki Mikołaj. 1997. „Kościół wobec wydarzeń. kilka uwag ogólnych”. *Zeszyty Historyczne Solidarności Śląsko-Dąbrowskiej* 3: 96–100.
- Gwóźdź Krzysztof, Sebastian Rosenbaum. 2016. Tarnogórska „Solidarność” w czasie stanu wojennego i w kolejnych latach. W *Tarnogórska „Solidarność” 1980–1990*. Red. Krzysztof Gwóźdź, Sebastian Rosenbaum, 175–290. Katowice – Tarnowskie Góry: Instytut Pamięci Narodowej.
- Jurkiewicz Jan. 2005. Jedna dekada – trzy epoki. 1980–1989. Region Śląsko-Dąbrowski NSZZ „Solidarność” w latach 1980–2005. W *Droga do niepodległości. Solidarność 1982–2005*. Red. Adam Borowski, I–LVI. Warszawa: „Volumen”.
- Jurkiewicz Jan. 2017. *Solidarni z „Solidarnością”. Wsparcie dla „Solidarności” śląsko-dąbrowskiej w latach 1981–1989*. Katowice: Śląskie Centrum Wolności i Solidarności.
- Kasprzykowski Artur. *Stan wojenny na Podbeskidziu*, (24.02.2021), <https://www.solidarnosc.org.pl/bbial/solidarnosc/stan-wojenny-na-podbeskidziu>.
- Kłakus Michał. 2013. „Ksiądz Bernard Czarnecki – kapelan «Solidarności» w Jastrzębiu Zdroju”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 46: 173–182.
- Kurpierz Tomasz, Neja Jarosław. 2010. NSZZ „Solidarność” Region Śląsko-Dąbrowski. W *NSZZ „Solidarność” 1980–1989. T. 6: Polska Południowa*. Red. Łukasz Kamiński, Grzegorz Wali-góra, 171–313. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej.
- Kurpierz Tomasz, Jarosław Neja. 2010. Solidarność śląsko-dąbrowska 1980–1981: trudna droga do zjednoczenia. W *Czas przełomu. Solidarność 1980–1981*. Red. Wojciech Polak, Przemysław Ruchlewski, Jakub Kufel, 385–403. Gdańsk: Europejskie Centrum Solidarności.
- Lityński Adam. 2013. *Historia prawa Polski Ludowej*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska.
- Myszor Jerzy. 2004. Pomoc uwięzionym i internowanym w diecezji katowickiej w okresie stanu wojennego 1981–1983. W *Kościół i społeczeństwo wobec stanu wojennego*. Red. Wiesław J. Wysocki, 189–204. Warszawa: Oficyna Wydawnicza RYTM.
- Neja Jarosław. 2003. Górny Śląsk, Podbeskidzie, Ziemia Częstochowska. W *Stan wojenny w Polsce 1981–1983*. Red. Antoni Dudek, 87–158. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej.

- Neja Jarosław. 2011. *Grudzień 1981 r. w województwie katowickim*. Katowice: Wydawnictwo Instytutu Pamięci Narodowej.
- Nowak Celestyna. 2000. *Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach (1982–1989)*. Lublin: Wydział Teologii KUL (mps).
- Rotarski Wojciech. Diecezjalny Komitet Pomocy Bliźniemu w Częstochowie (15.10.2020) http://www.encycol.pl/wiki/Diecezjalny_Komitet_Pomocy_Bli%C5%Baniemu_w_Cz%C4%99stochowie.
- Sobańska Barbara, Sobański Andrzej. 1989. „Biskupi Komitet Pomocy Uwięzionym i Internowanym”. *Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne* 22: 51–54.
- Wilczok Katarzyna. 2015. *Opór społeczny w Chorzowie w ostatniej dekadzie PRL (1980–1989)*. Katowice: Śląskie Centrum Wolności i Solidarności.
- Żaryn Jan. 2003. *Dzieje Kościoła Katolickiego w Polsce 1944–1989*. Warszawa: Instytut Historii PAN i Wydawnictwo Neriton.

*

Streszczenie: Po wprowadzeniu stanu wojennego w Polsce, w województwie katowickim internowano 1911 osób. Ordynariusze poszczególnych diecezji zaczęli powoływać tzw. Biskupie Komitety Pomocy. Celem artykułu jest odpowiedź na pytanie, jak wyglądała kościelna pomoc udzielana represjonowanym mieszkańcom województwa katowickiego oraz czy wszyscy potrzebujący zostali nią objęci. Przysyłane dla Katowic zagraniczne dary były dzielone pomiędzy Biskupie Komitety w Katowicach i Częstochowie, a następnie trafiały do Chorzowa, Tarnowskich Gór, Rybnika i Bielska-Białej oraz do punktów pomocy w Jastrzębiu-Zdroju, Sosnowcu i Zabrze. Od 23 lutego 1982 r. do 21 grudnia 1983 r. Biskupi Komitet Pomocy w Katowicach wydał punktom pomocy 44 transporty darów. Pomoc obejmowała również wsparcie prawne i medyczne. Najprawdopodobniej kilkadziesiąt osób represjonowanych nie otrzymało żadnego świadczenia.

Słowa kluczowe: stan wojenny w Polsce, Kościół katolicki, Biskupie Komitety Pomocy, województwo katowickie.

Abstract: Activity of Bishop's Relief Committees in the Katowice Province During Martial Law in Poland (1981–1983). After the introduction of martial law in Poland on 13 December 1981, 1,911 people were interned in the Katowice Province. Bishops at the head of individual dioceses began to appoint the so-called Bishop's Relief Committees. The aim of the article is to describe the church aid provided to the residents of the Katowice Province subjected to prosecution and to answer the question whether it covered all those in need. Foreign gifts sent to Katowice were shared among the Bishop's Committees in Katowice and Częstochowa, and then they went to Chorzów, Tarnowskie Góry, Rybnik and Bielsko-Biała,

as well as to aid stations in Jastrzębie-Zdrój, Sosnowiec and Zabrze. From 23 February 1982 to 21 December 1983, the Bishop's Relief Committee in Katowice issued 44 shipments of gifts to aid stations. Help for those subjected to prosecution also included legal and medical support. Most likely, several dozen people did not receive any aid.

Keywords: martial law in Poland, the Catholic Church, Bishop's Relief Committees, Katowice Province.

